

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 STOCKHOLM

AA ./ riksåklagaren angående grov mordbrand m.m.

(Göta hovrätts dom 2021-01-29 i mål B 3961-20)

Högsta domstolen har beslutat att riksåklagaren skyndsamt ska svara skriftligen på överklagandet. Svaret ska särskilt avse frågan om vad uppsåtet ska omfatta (täckningsprincipen) i förhållande till den fara för omfattande spridning av branden som förelegat och betydelsen av att den tilltalade trots att branden snabbt skulle släckas. Jag vill anföra följande.

Inställning

Jag bestrider ändring av hovrättens dom. Enligt min mening finns det inte skäl att meddela prövningstillstånd i målet.

Bakgrund

Åtalet

AA åtalades för grov mordbrand. Enligt åtalet hade han anlagt brand i ett enfamiljshus genom att anbringa brandfarlig vätska på eller vid huset och tända eld, varigenom skador på huset uppstått till ett sammanlagt värde av cirka 2 000 000 kronor. Branden påstods ha inneburit fara för omfattande förstörelse av andras egendom.

Brottet borde enligt åtalet bedömas som grovt eftersom branden anlagts i ett tätbebyggt samhälle där branden lätt kunnat sprida sig.

Samtidigt åtalades en annan person (MK) för anstiftan av grov mordbrand.

Tingsrättens dom

Tingsrätten dömde AA för mordbrand av normalgraden till fängelse i två år och sex månader.

Samtidigt dömdes MK för anstiftan av mordbrand. Även för henne bestämdes straffet till fängelse i två år och sex månader.

Av tingsrättens domskäl framgår att AA erkänt att han hållt motorbensin vid huset och tänt eld på det i syfte att det skulle börja brinna. Tingsrätten uttalade vidare att för ansvar för mordbrand krävs att AA haft någon form av uppsåt till att det genom branden uppkommit fara för omfattande förstörelse av annans egendom. AA hade gjort gällande att hans uppsåt inte sträckte sig längre än till att branden skulle få en begränsad omfattning och relativt omgående komma att släckas.

Enligt tingsrätten fanns det inget som tydde på att AA hade för avsikt att branden skulle sprida sig på det sätt som skedde. Inte heller var det visat att han var praktiskt taget säker på att antändandet av husfasaden skulle leda till att branden spred sig vidare. När det gäller frågan om AA agerat med likgiltighetsuppsåt uttalade tingsrätten följande.

Av utredningen framgår att AA höllde närmare en liter bensin på två olika ställen på husets fasad, som bestod av trä, och därefter tände eld på den. Den som på detta sätt anlägger en brand måste, särskilt om det görs i ett villaområde med tätt mellan husen, normalt sett inse att det finns en tydlig risk för en farlig spridning av branden. AA har visserligen berättat att han inte tänkt på att huset kunde brinna ner eller att andra hus låg i närheten. Det framstår dock för tingsrätten som uteslutet att han, utifrån tillvägagångssättet och förhållandena på platsen, inte närmare skulle ha reflekterat över och insett att det fanns en relativt hög risk för att det skulle börja brinna okontrollerat och att branden skulle sprida sig vidare. Genom att trots denna insikt tända eld på huset har AA tagit en medveten risk. Frågan är då om han, vid gärningstillfället, har varit likgiltig inför effektens förverkligande.

Av AAs egna uppgifter framgår att han omedelbart efter att han tänt på lämnade elden obevakad och att det då brann med stora flammande lågor. Det har visserligen framkommit att AA var införstådd med att MK vid tidpunkten var beredd på att väcka EK för att få honom att släcka branden. EK var emellertid inte i fullgott skick och vare sig han eller MK hade någon närmare erfarenhet av att släcka bränder. Det stod vidare inte ens klart för AA om MK och EK hade tillgång till en fungerande brandsläckare. Under dessa förhållanden måste han ha förstått att det försiktighetsmått som vidtagits inte på långa vägar var en garanti för att branden skulle begränsa sig till en mindre del av husfasaden. Han har trots detta omedelbart lämnat platsen och påbörjat bilfärden hem till Växjö. Det ska också beaktas att AA under kvällen och natten varit i en upphetsad sinnesstämning och helt uppenbart drivits av en vilja att – på ett eller annat sätt – skada EK. Han har heller inte, kan noteras, dragit sig för att begå brott för att uppnå detta syfte. Mot den här bakgrunden finner tingsrätten det klarlagt att AA har varit likgiltig inför risken för att branden skulle leda till omfattande förstörelse av annans egendom och att han därmed agerat med likgiltighetsuppsåt. Han har således gjort sig skyldig till mordbrand. .-.-

Hovrättens dom

Åklagaren, AA och MK överklagade tingsrättens dom. Hovrätten ändrade tingsrättens dom på så sätt att längden på det fängelsestraff som AA och MK dömdes till bestämdes till fyra år.

Hovrätten konstaterade att det av AAs egna uppgifter framgick att han handlat i avsikt att anlägga brand, men att han invänt att hans uppsåt inte omfattat att han därigenom framkallat fara för omfattande förstörelse av annans egendom. Hovrätten fortsatte enligt följande.

För att fara ska vara täckt av uppsåt krävs att gärningsmannen känner till det verklighetsunderlag som föranleder att gärningen anses uppfylla farerekvisitet i straffbestämmelsen. Av utredningen framgår att AA, med hjälp av motorbensin, tände eld på två olika ställen på villans träfasad. Det står vidare klart att AA utgick ifrån att MK, som befann sig inne i villan, var inställd på att väcka EK och vidta åtgärder i syfte att släcka branden. Det har emellertid inte framkommit att det fanns någon närmare planering av hur det skulle gå till eller att det hade vidtagits några direkta förberedelser i sådant syfte. Det stod dessutom klart för AA att EKs tillstånd var nedsatt. AA hade inte heller någon kontakt med MK omedelbart efter att han anlagt branden. Tvärtom lämnade han platsen direkt utan att ens förvissa sig om att MK fick kännedom om att han hade tänt eld. Enligt hovrättens mening är förhållandena sådana att AA, även med beaktande av vad som framkommit rörande beredskap, måste ha insett att anläggandet av brand med hjälp av motorbensin på villans träfasad medförde fara för övertändning och förstörelse av villan. Han har således haft (insikts)uppsåt till farerekvisitet och kan inte undgå ansvar för mordbrand.

När det gäller mordbrandens rubricering gör hovrätten följande bedömning. Det har inte påståtts att det förelåg fara för människors liv och hälsa. Däremot är det utrett att branden anlades i tättbebyggt villaområde under nattetid. Utifrån de uppgifter som JK lämnat framgår också att det förelåg en påtaglig spridningsrisk till intilliggande fastigheter. Samtidigt fanns det beredskap att vidta åtgärder, vilket också skedde i nära anslutning till anläggandet av branden. Mot den bakgrunden kan det inte anses styrkt att AAs uppsåt omfattat så kvalificerad fara som krävs för att beteckna brottet som grov mordbrand (jfr NJA 2019 s. 492 p. 12). AA ska i stället dömas för ett allvarligt fall av mordbrand.

Överklagandet

AA har överklagat och yrkat att Högsta domstolen i första hand bedömer gärningen som grov skadegörelse och därmed sänker fängelsestraffet. Om Högsta domstolen inte gör någon annan bedömning än hovrätten i skuldfrågan yrkas i andra hand att fängelsestraffet sänks.

I överklagandet uttalas att AAs agerande styrts av konkreta uppmaningar från den medtilltalade MK som önskat skrämma hennes dåvarande make EK. Eftersom AA vetat att MK skulle påbörja släckningen omgående efter att han tänt på, har det inte funnits i hans föreställningsvärld att annat än mycket begränsade skador på fasaden skulle uppkomma. MK gjorde också det, varför det bara kom att brinna i fasadbrädorna i någon enstaka minut innan de synliga lågorna hade släckts med en brandsläckare. Ingen av de tilltalade hade räknat med att

lågorna från den anlagda elden omgående kom att sprida sig i den luftspalt som finns i takkonstruktionen, vilket inte ens räddningstjänsten först uppfattade.

Enligt AA är det avgörande vid uppsåtsbedömningen om han insett risken för att en på detta sätt anlagd brand av några få fasadbrädor skulle kunna leda till en omfattande förstörelse av byggnaden, även om släckningsarbeten påbörjas inom någon enstaka minut efter anläggandet. AA anser att det för ett jakande svar krävs ett konstaterande av att det är allmänt veterligt att brand anlagd i fasadbrädor på en villabyggnad kan medföra omfattande brandskador tämligen omgående genom att branden sprider sig via luftkanaler i byggnadens konstruktion, eller att AA besuttit sådan kunskap. Enligt insatsledaren Jarl Karlsson tar det vanligen 5-10 minuter innan branden blir så omfattande att en totalskada kan befaras. Den synliga branden släcktes inom 1-2 minuter efter att den anlagts. Detta bör innebära att AA när han anlade branden inte hade uppsåt i någon form till att branden skulle kunna riskera att leda till en omfattande förstörelse av byggnaden.

När det gäller frågan om prövningstillstånd uppger AA att det är av intresse för rättstillämpningen att Högsta domstolen uttalar sig om hur uppsåtsbedömningen ska göras i förhållande till rekvisitet ”innebär fara för ... omfattande förstörelse” i mordbrandsbestämmelsen. Tingsrätten har ansett att AA inte kan anses ha haft ett s.k. insiktsuppsåt i detta avseende. Hovrätten har däremot ansett att det förelegat ett insiktsuppsåt. De olika slutsatserna visar att frågan är svårbedömd.

Grunder

Kort om täckningsprincipen

När det gäller brottets subjektiva sida är den s.k. täckningsprincipen av central betydelse. Täckningsprincipen innebär att gärningsmannens uppsåt eller oaktsamhet ska täcka den rättsstridiga gärningen. Vad gärningsmannen tror att han har gjort (dvs. om den gärning han begått inklusive dess följder) ska överensstämma med vad som faktiskt befinnes utrett ha skett. Det är emellertid givet att man inte kan kräva en fullständig kongruens mellan gärningsmannens verklighetsbild och det faktiska händelseförlopp som styrks i en rättegång. Vad som mer i detalj måste täckas är helt beroende av vilka brottstypens brottsförutsättningar är. Gränsen för hur obestämd gärningsmannens verklighetsbild får vara, utan att det brister i täckningen, sätts av rekvisiten i straffbestämmelsen. Vad som ska vara täckt av uppsåt framgår således av en tolkning av brottsrekvisiten. Uppsåt/oaktsamhet ska föreligga vid tiden för den kontrollerade gärningen eller i vart fall under dess slutfas (se Asp/ Ulväng/ Jareborg, Kriminalrättens grunder, 2 uppl., 2013, s. 324 ff.).

Det subjektiva rekvisitet vid mordbrand

Enligt 13 kap. 1 § första stycket brottsbalken döms den för mordbrand som anlägger brand som innebär fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom.

I Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten uttalades följande om mordbrandsbrottets subjektiva sida (se SOU 1944:69 s. 363).

Såsom av det sagda framgår, består den brottsliga gärningen vid mordbrand enligt förslaget i framkallande av en primäreffekt, brand, som innebär fara för annan till liv eller lem eller för omfattande förstörelse av annans egendom. Att faran förverkligats kräves icke. En brand, som uteslutande förstör brandstiftarens egen egendom, kan sålunda vara att bedöma som mordbrand på grund av fara för annans egendom. Det avses för övrigt icke blott fara för att elden skall nå annan eller hans egendom utan även fara att branden på annat sätt skall orsaka skada, såsom genom att utveckla kvävande rök, tvinga en människa till ett livsfarligt språng eller bringa ett sprängämne att explodera.

I subjektivt avseende fordras uppsåt i förhållande till alla de objektiva förutsättningar för ansvar för vilka nu redogjorts. För det första skall således anläggandet av branden ske uppsåtligen. Men därutöver kräves vidare, att uppsåtet omfattar att därigenom framkalla fara för annan till liv eller lem eller för omfattande förstörelse av annans egendom. Gärningsmannen skall med andra ord, åtminstone på det sätt som utmärker eventuellt uppsåt, känna till de omständigheter varav kan slutas att branden innebär sådan fara. Är han övertygad om att faran är utesluten, kan han ej straffas för mordbrand, men däremot kan han straffas för skadegörelse, om han genom att antända annans egendom uppsåtligen skadar denna. Att gärningsmannen har uppsåt att skada annan eller hans egendom, kräves å andra sidan icke.

I Norstedts kommentar till brottsbalken konstateras att det i subjektivt avseende fordras uppsåt i förhållande till alla de objektiva förutsättningarna för ansvar. För det första ska alltså anläggandet av branden ske uppsåtligen. Härutöver krävs att uppsåtet omfattar att det genom branden framkallas fara för annan till liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom. Gärningspersonen ska med andra ord ha haft åtminstone likgiltighetsuppsåt till de omständigheter varav kan slutas att branden innebär sådan fara. Är gärningsmannen på grund av bristande insikt om de olyckliga omständigheterna övertygad om att fara är utesluten kan han eller hon inte straffas för mordbrand (se Bäcklund m.fl., Brottsbalken [version 1 juli 2020, JUNO], kommentaren till 13 kap. 1 § under rubriken Subjektiv täckning).

I Lexinos kommentar till brottsbalken uttalas beträffande det subjektiva rekvisitet vid mordbrand att likgiltighetsuppsåt är tillräckligt. Det anges innebära att det för straffansvar räcker att gärningsmannen insett risken att han eller hon genom sin handling anlägger brand och därigenom utsätter människor eller egendom för fara och är likgiltig inför denna effekt. Vad gäller farebedömning-

en är det som utgångspunkt tillräckligt att gärningsmannen har uppsåt till det underlag som domstolen lägger till grund för bedömningen att fara förelegat. Det kan emellertid diskuteras om det inte bör krävas att domstolens värdering inte kommer som en fullständig överraskning för gärningsmannen (se Zila, Josef m.fl., Brottsbalk [1962:700] Lexino 2020-08-24, kommentaren till 13 kap. 1 § under rubriken 3.4 Uppsåt).

I NJA 1980 s. 650 hade en nittonårig yngling kastat en brinnande bensindunk mot entrédörren till en villa. Hans avsikt var att anlägga brand på marken intill villan för att skrämja villaägaren. Det brann i dörren men villaägaren uppmärksammade vad som hände och släckte snabbt branden med vatten. Enligt Högsta domstolen måste det med hänsyn till förhållandena ha stått klart för den tilltalade att brinnande bensin skulle kunna rinna eller spruta mot trädörren och antända den och att det därmed förelåg fara för övertändning och förstörelse av villan med inventarier. Den tilltalade ansågs därmed övertygad om mordbrand.

I NJA 2009 s. 149 hade två femtonåringar anlagt brand på en skola genom att kasta in tomtebloss och skjuta in raketer i skolan genom krossade fönster. Detta orsakade brand med omfattande förstörelse av byggnaden som följd. Högsta domstolen uttalade att för ansvar för mordbrand krävs att den tilltalade haft uppsåt att anlägga brand. Vidare krävs att uppsåtet omfattar att det genom branden uppkommer fara för omfattande förstörelse av annans egendom. Högsta domstolen uttalade att det inte var visat att de tilltalade med sitt handlande hade annan avsikt än att åstadkomma ljuseffekter. Det var därför inte visat att de hade för avsikt – direkt uppsåt – att anlägga brand i byggnaden. Däremot hade de insett att det fanns en risk för att det skulle börja brinna. Omständigheterna var emellertid inte sådana att det stod klart att de tilltalade också var likgiltiga till detta. Högsta domstolen ansåg det därmed inte styrkt att de hade uppsåt att anlägga brand. Vid denna bedömning saknades anledning för Högsta domstolen att pröva frågan om de tilltalades uppsåt omfattade att det genom branden skulle uppkomma fara för omfattande förstörelse av annans egendom.

I NJA 2011 s. 611 hade den tilltalade, i stöldsyrte, berett sig tillträde till ett lastbilssläp. Efter att lastbilschauffören stängt in honom i släpet anlade han brand i en lastpall av trä. Syftet med att tända eld i släpet var att detta skulle öppnas när man såg att det kom ut rök från släpet. Elden tog sig och blev kraftigare än vad den tilltalade hade tänkt. Han försökte släcka utan att detta lyckades så väl. När polis kom till platsen brann det i lastpallen med två till tre decimeter höga lågor. Lastbilens, släpets och lastens sammanlagda värde uppgick till flera miljoner kronor. Enligt Högsta domstolen hade det därför förelegat fara för omfattande förstörelse av annans egendom. Vad gäller uppsåtsfrågan uttalade Högsta domstolen följande.

7. När det gäller frågan, om R.H. haft uppsåt som täcker de objektiva rekvisiten, kan noteras att hans avsikt med att tända eld var att åstadkomma en rökutveckling som förutsätter en förhållandevis kraftig eld. Detta innebär att han också måste ha insett – kalkylerat med – risken att han skulle förlora kontrollen över elden. Med tanke på de risker som en okontrollerad eld på det släp som han var instängd i skulle innebära för honom själv kan det dock inte antas att han var likgiltig till att en sådan utbröt.

I NJA 2019 s. 492 hade den tilltalade anlagt en brand vid hyllorna för hushålls- och toalettpapper i en stormarknad. Målet i Högsta domstolen gällde frågorna om rubricering (om mordbranden var att anse som grov) och påföljd. Högsta domstolen konstaterade att mordbrand är ett s.k. farebrott och att med fara avses konkret fara, dvs. att fara har förelegat i det enskilda fallet. Konkret fara för en viss följd brukar anses föreligga om det är både möjligt och i tillräcklig grad plausibelt att gärningen ska leda till den ifrågavarande följden. Högsta domstolen uttalade vidare att eftersom mordbrand är ett farebrott är det för gradindelningen inte avgörande om faran har förverkligats. Ett mordbrandsbrott kan vara att bedöma som grovt även om skadorna har varit mycket begränsade. Omvänt kan en gärning som har orsakat dödsfall eller mycket stora skador vara att bedöma som brott av normalgraden, t.ex. därför att gärningen orsakat omfattande skador som inte legat i farans riktning. För att en omständighet, såsom att faran varit av visst kvalificerat slag, ska kunna medföra att brottet bedöms som grovt fordras att den är täckt av uppsåt, dvs. åtminstone av likgiltighetsuppsåt. Också detta krav kan medföra att ett brott som orsakat omfattande skador inte kan bedömas som grov mordbrand.

Uppsåt till farerekvisit

Ivar Strahl uttalar följande om prövningen av uppsåt till farerekvisit (se Allmän straffrätt i vad angår brotten, 1976, s. 145).

Så förhåller det sig också med uttrycket fara. Gärningsmannen behöver, för att ådraga sig ansvar, inte bedöma sin gärning som farlig, men han måste känna till det verklighetsunderlag som enligt riktig bedömning föranleder att gärningen skall anses uppfylla farerekvisitet. Till verklighetsunderlaget hör såväl sakförhållandena i det särskilda fallet som vad sådana förhållanden enligt erfarenheten kan få till följd. Ansvar för uppsåtligt framkallande av fara förutsätter därför kännedom, på sätt uppsåtsläran anger, om så mycket av sakförhållandena i det särskilda fallet och om vad sådana enligt erfarenheten kan få till följd, att det ger grund för omdömet att fara uppkommit.

Den som handlar med sådan kännedom har säkerligen någon uppfattning om att han genom sin gärning framkallar vad man kan kalla fara, ehuru han kanske inte förstår att den är så stor som farerekvisitet i det ifrågavarande straffbudet kräver. Även den förut nämnde sangvinikern har någon uppfattning om att han framkallar fara. Å andra sidan går den fri från ansvar, som vidtagit sådana försiktighetsmått att de enligt hans föreställning om sakförhållandena och erfarenhetens lärdomar är fullt betryggande. Rekvisitet fara i bevishänseende, vilket förekommer ofta i 14 och 15 kap BrB, är inte uppfyllt t ex av den som förfalskat en handling och förvarar den på ett enligt hans mening oätkomligt ställe.

Nämnas kan också att i Norstedts kommentar till brottsbalken sammanfattas Strahls uppfattning om uppsåt i förhållande till farerekvisit i det inledande avsnittet om de allmänfarliga brotten i 13 kap. (se Bäcklund m.fl., Brottsbalken [version 1 juli 2020, JUNO], under rubriken Fareuppsåt).

Petter Asp, Magnus Ulväng och Nils Jareborg konstaterar att straffbestämmelserna ofta innehåller termer som på ett mer direkt sätt förutsätter värderingar. Tydliga exempel på värdetermer i lagtext är "otillbörlig", "beaktansvärd" och "grovt brott". Värderingar förutsätts även för att kunna konstatera "missbruk", "fara" och "skada". Även andra typer av bedömningar kan förutsättas. Vid "fara" och "farlig" krävs någon sorts sannolikhetsbedömning. Författarna konstaterar att det när det gäller brottets subjektiva sida finns uppenbara problem med sådana rekvisit. För det första är det ibland tämligen oklart för personer i allmänhet vad termer som "otillbörlig" och "beaktansvärd" har för juridisk betydelse. Det är därför inte ovanligt att den tolkning som en domstol gör inte överensstämmer med den som gärningspersonen gör. Personer kan alltså handla i villfarelse om hur sådana termer ska tolkas och därmed också om att vad de har gjort är något straffbart. För det andra finns bevissvårigheter. Om åklagaren har att motbevisa påståenden om att den tilltalade felaktigt trott något eller varit okunnig om innebörden av en sådan term kan strafflagens effektivitet äventyras (se Asp/Ulväng/Jareborg, Kriminalrättsens grunder, 2 uppl., 2013, s. 349 f.).

Asp/Ulväng/Jareborg uttalar vidare att när det gäller rekvisit som förutsätter värderingar kan urskiljas tre nivåer som har betydelse för frågan om vad som ska vara täckt av uppsåt. Dessa är (I) ett faktaunderlag, (II) bedömningsprinciper, allmänna erfarenhetssatser etc. och (III) en utförd bedömning, dvs. en slutsats. Här noteras att vad som är ett faktum är relativt till sammanhanget. Det som i ett sammanhang är resultatet av en bedömning, kan i ett annat sammanhang vara ett faktum. Vidare framstår normalt typsituationer av bedömningar och värderingar som lika "faktiska" som underliggande sakförhållanden. Barn lär sig tidigt att direkt känna igen farliga situationer och vad som i något hänseende har eller saknar värde. Asp/Ulväng/Jareborg konstaterar att i doktrinen hävdar en del författare att uppsåtet endast behöver avse det "verklighetsunderlag" som av domstolen utnyttjas vid bedömningen. Vid värderingar skulle det sålunda räcka med uppsåt i förhållande till nivå (I): faktiska omständigheter, som utgör underlag för en värdering. Är sannolikhetsbedömningar involverade, innefattar verklighetsunderlaget även de allmänna erfarenhetssatser med vars hjälp slutsatser kan dras från fakta (II). Vidare är uppsåt uteslutet om gärningspersonen, t.ex. på grund av vidtagna säkerhetsåtgärder skulle hålla det för praktiskt taget uteslutet att gärningen skulle leda till skada. Här hänvisas till Leijonhufvud & Wennberg samt Strahl. Den nu redovisade uppfattningen om uppsåtskravets innebörd konstateras även ha kommit till uttryck i åtskilliga lagmotiv. Enligt en annan i doktrinen företrädd mening krävs för täckning att gärningspersonen har dragit en slutsats, dvs. nivå (III) är den intressanta. Gärningspersonen ska således ha förstått innebörden av sin gärning så att han kategoriserar den på det sätt som sker i lagen. Därvid hänvisas till Hans Thornstedt, Om rättsvillfarelse, 1956. Av beviskäl modifieras ofta den sistnämnda ståndpunk-

ten så att man kräver att gärningspersonens bedömning, eller den bedömning han tror andra kan göra, i huvudsak påminner om den domstolen gör. Under förutsättning att gärningspersonen i stort sett värderar de faktiska omständigheterna på samma sätt som domstolen är detta tillräckligt för uppsåt (se a.a. s. 350 ff.).

Asp/Ulväng/Jareborg uttalar som sin uppfattning att den förstnämnda uppfattningen, dvs. att det räcker med uppsåt i förhållande till de faktiska omständigheter som utgör underlag för en värdering, bör kunna godtas när det aktuella rekvisitet närmast har funktionen att överlämna till domstolen att göra en straffvärdebedömning. Det är t.ex. rimligt att uppsåtskravet för grov stöld inte omfattar själva kategoriseringen av stölden som grov, utan att det räcker med uppsåt till de omständigheter som domstolen lägger till grund för bedömningen. Detsamma anges åtminstone ibland gälla rekvisitet "otillbörlig", ordet betyder ju i de flesta straffrättsliga sammanhang att det finns goda skäl att inte tillåta ifrågavarande gärning. Enligt Asp/Ulväng/Jareborg synes det emellertid i åtskilliga fall där lagen använder värdeord vara rimligt att kräva något mer utöver uppsåt i förhållande till faktaunderlaget. Detta kan uttryckas som att domstolens typ av värdering inte bör komma som en överraskning för gärningspersonen. Annorlunda uttryckt: om domstolens bedömning avviker från gärningsmannens på ett sätt som framstår som oskäligt, bör detta betraktas som uppsåtsbrist. Som huvudregel kan sägas att uppsåt inte bör anses föreligga om gärningspersonen, trots kännedom om straffbestämmelsens innehåll och trots vilja att följa lagen, inte haft tillräckliga skäl att på grund av straffbestämmelsens innehåll avstå från sin gärning (se a.a. s. 352 f.).

Som framgår av Asp/Ulväng/Jareborgs framställning har Hans Thornstedt framfört uppfattningen att det för täckning krävs att gärningspersonen har dragit en slutsats, dvs. förstått innebörden av sin gärning så att han kategoriserar den på det sätt som sker i lagen. I arbetet Om rättsvillfarelse, 1956, uttalar Thornstedt att Strahl var av annan uppfattning (motsvarande uppfattning som Strahl senare kom att redovisa i det ovan nämnda utdraget ur Allmän straffrätt i vad angår brotten). Thornstedt uttalar att bland de utpräglat normativa rekvisiten intar rekvisitet "fara" en särställning. För bedömningen av frågan om fara förelegat krävs kännedom om såväl konkreta fakta som tekniska och fysikaliska erfarenhetssatser. I detta sammanhang uttalar Thornstedt att skillnaden mellan Strahls ståndpunkt och den han själv förordar emellertid i praktiken synes bli tämligen ringa. Detta då den faregrad, som lagen kan anses förutsätta, inte siffermässigt kan fixeras, och man kan inte heller för uppsåt fordra att gärningspersonen gjort en siffermässigt bestämd sannolikhetskalkyl. Har gärningspersonen känt till de yttre omständigheterna och har han tillika en viss uppfattning om att situationen är farlig, torde därför detta i praktiken vara tillräckligt för uppsåt enligt Thornstedts uppfattning. Strahl å sin sida synes ju vara villig att medge att uppsåt inte föreligger då gärningsmannen inte haft en tanke på att situationen kunde vara farlig (se Thornstedt, Hans, Om rättsvillfarelse, 1956, s. 289 f., särskilt fotnot 8).

Min bedömning

Hovrätten har dömt AA för mordbrand. I målet är ostridigt att AA uppsåtligen anlagt brand i EKs och MKs villafastighet. I detta avseende har han avsiktligen

startat en okontrollerad brand. AA hävdar att han däremot inte haft uppsåt till att den av honom anlagda branden inneburit fara för omfattande förstörelse av annans egendom. Högsta domstolen har i föreläggandet om svarsskrivelse lyft frågan om vad uppsåtet ska omfatta (täckningsprincipen) i förhållande till den fara för omfattande spridning av branden som förelegat och betydelsen av att den tilltalade trott att branden snabbt skulle släckas.

Som framgått i det föregående ska uppsåt föreligga vid tiden för den kontrollerade gärningen eller i vart fall under dess slutfas. AA ska således ha handlat med uppsåt när han anlade den okontrollerade branden. Bedömningen av om AA haft uppsåt till att branden inneburit fara för omfattande förstörelse av annans egendom ska göras genom en helhetsbedömning av de omständigheter som förelåg vid denna tidpunkt.

AAs uppsåt ska, när han anlade branden, ha omfattat de faktiska omständigheter av vilka den slutsatsen kan dras att branden inneburit fara för omfattande spridning av branden. I detta avseende finns inga tveksamheter. Vad som varit föremål för olika uppfattningar i doktrinen är om, i de fall värdestermer används i straffbestämmelsen, uppsåtet ska omfatta något ytterligare, om gärningspersonen ska ha förstått innebörden av sin gärning så att han kategoriserar den på det sätt som sker i lagen.

Den ena ståndpunkten, som bl.a. företräds av Strahl, innebär att uppsåtet ska omfatta de faktiska omständigheter, som utgör underlag för en värdering. Om sannolikhetsbedömningar är involverade, vilket är fallet vid farerekvisit, ska uppsåtet också innefatta de allmänna erfarenhetssatser med vars hjälp slutsatser kan dras från fakta. Uppsåt är dock uteslutet om gärningspersonen, t.ex. på grund av vidtagna säkerhetsåtgärder, skulle hålla det för praktiskt taget uteslutet att gärningen skulle leda till skada.

Den andra ståndpunkten, som bl.a. företräds av Thornstedt, innebär att gärningspersonen ska ha dragit en slutsats, han eller hon ska således ha förstått innebörden av sin gärning och kategorisera den på det sätt som sker i lagen. Detta modifieras på så sätt att man kräver att gärningspersonens bedömning, eller den bedömning han tror andra kan göra, i huvudsak påminner om den domstolen gör. Under förutsättning att gärningspersonen i stort sett värderar de faktiska omständigheterna på samma sätt som domstolen är detta tillräckligt för uppsåt. Domstolens typ av värdering får inte komma som en överraskning för gärningspersonen.

Som framgått i det föregående uttalar Thornstedt att bland de utpräglat normativa rekvisiten intar rekvisitet "fara" en särställning och att när det gäller detta rekvisit är det i praktiken en tämligen liten skillnad mellan Strahls ståndpunkt och hans egen. Om gärningspersonen har känt till de yttre omständigheterna och därutöver har en viss uppfattning om att situationen är farlig, torde detta enligt Thornstedt vara tillräckligt för uppsåt. Detta kan jämföras med Strahls uppfattning att uppsåt inte föreligger då gärningsmannen inte haft en tanke på att situationen kunde vara

farlig. Det är enligt min mening svårt att se någon praktisk skillnad mellan dessa båda ståndpunkter. I linje med detta ligger också Straffrättskommitténs uttalande om att gärningspersonen ska känna till de omständigheter varav kan slutas att branden innebär fara för omfattande förstörelse av annans egendom. Straff för mordbrand ska dock inte följa om gärningspersonen varit övertygad om att faran varit utesluten.

I det tidigare nämnda rättsfallet NJA 1980 s. 650 var den tilltalades avsikt att anlägga brand på marken intill villan. Enligt Högsta domstolen måste det med hänsyn till förhållandena ha stått klart för den tilltalade att brinnande bensin skulle kunna rinna eller spruta mot trädörren och antända den och att det därmed förelåg fara för övertändning och förstörelse av villan med inventarier. Den tilltalade ansågs därmed övertygad om mordbrand. Högsta domstolen fann således att uppsåtskravet var uppfyllt i och med att den tilltalade insett att det fanns en risk för övertändning och förstörelse av byggnaden. I detta sammanhang kan nämnas att Nils Jareborg, med hänvisning till detta avgörande, uttalat att medveten oaktsamhet i förhållande till skada i princip är identisk med uppsåt till fara (se Allmän kriminalrätt, 2001, s. 351).

Av det sagda följer enligt min mening att uppsåtet ska omfatta de faktiska omständigheterna av vilka den slutsatsen kan dras att anläggandet av branden innebär fara för en omfattande förstörelse av annans egendom. Gärningspersonen måste därutöver ha insett att det fanns en risk för en sådan spridning av branden. Om gärningspersonen, t.ex. på grund av vidtagna säkerhetsåtgärder, anser det praktiskt taget uteslutet att branden skulle leda till omfattande förstörelse av annans egendom är uppsåtskravet inte uppfyllt.

Det senare ledet i Högsta domstolens frågeställning avser vilken betydelse det har att den tilltalade trott att branden snabbt skulle släckas. Här vill jag först notera att vad hovrätten funnit utrett är att AA utgått ifrån att MK, som befann sig inne i villan, var inställd på att väcka EK och vidta åtgärder i syfte att släcka branden. Oavsett detta anser jag att det saknar betydelse om den tilltalade tror eller utgår ifrån att branden snabbt ska släckas. Det är, som jag nysst utvecklat, tillräckligt att AA har insett att det funnits en risk för en omfattande spridning av branden. Uppsåt är endast uteslutet om han, i den stund han anlägger branden, ansett det praktiskt taget uteslutet att denna skulle leda till omfattande förstörelse av egendom.

AA har med hjälp av motorbensin tänt eld på två olika ställen på villans träfasad. Enligt vad han själv berättat tog elden sig snabbt och det blev stora lågor. Det är uppenbart att risken för att huset skulle övertändas och förstöras var stor om inga släckningsåtgärder vidtogs. AA har inte heller ifrågasatt detta utan inväntat att han vetat att MK skulle påbörja släckningen omgående efter att han tänt på och att det inte funnits i hans föreställningsvärld att det skulle uppkomma annat än mycket begränsade skador på husfasaden.

Som nämnts har hovrätten ansett det utrett att AA utgick ifrån att MK, som befann sig inne i villan, var inställd på att väcka EK och vidta åtgärder i syfte att släcka branden. Hovrätten har i detta avseende noterat att det inte funnits någon närmare planering av hur det skulle gå till och att det inte heller hade vidtagits några direkta förberedelser i sådant syfte. Vidare var EKs tillstånd nedsatt, vilket AA kände till. AA hade inte heller någon kontakt med MK omedelbart efter att han anlagt branden. I stället lämnade han direkt platsen utan att förvissa sig om att MK fick kännedom om att han hade tänt eld.

Utifrån de nu redovisade omständigheterna har hovrätten funnit att AA, även med beaktande av vad som framkommit rörande beredskap, måste ha insett att anläggandet av brand med hjälp av motorbensin på villans träfasad medförde fara för övertändning och förstörelse av villan. Jag delar hovrättens uppfattning i detta avseende. AA har, när han anlade branden, insett att det funnits en risk för en omfattande spridning av branden. Med hänsyn till att de förberedande säkerhetsåtgärderna varit ytterst oklara och bristfälliga kan AA rimligtvis inte ha ansett det praktiskt taget uteslutet att branden skulle leda till omfattande förstörelse av egendom.

Mot bakgrund av det sagda anser jag att AA har haft uppsåt till att den av honom anlagda branden skulle innebära fara för omfattande förstörelse av annans egendom.

Processuella frågor

Frågan om prövningstillstånd

Prövningstillstånd får enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen (prejudikatdispens). För att bevilja prövning enligt denna punkt krävs alltså att ett avgörande av Högsta domstolen blir av generell betydelse för bedömningen av framtida mål som innehåller liknande frågeställningar. Den enskildes intresse av att få till stånd en överprövning kan sålunda enligt motiven inte föranleda dispens på denna grund (se Fitger m.fl., Rättegångsbalken m.m. [version 1 april 2020, JUNO], kommentaren till 54 kap 10§).

I samband med arbetet med Åklagarmyndighetens verksamhetsplan tas årligen fram en sammanställning över rättsfrågor som har bedömts som intressanta att få prövade i Högsta domstolen. Denna lista över prioriterade prejudikatfrågor tas fram av riksåklagaren i samverkan med Utvecklingscentrum och Ekobrottsmyndigheten. Det kan konstateras att frågor om mordbrand inte finns med i 2021 års lista.

Utvecklingscentrum har inom Åklagarmyndigheten ett särskilt ansvar för metodutveckling och rättsutveckling, vilket bl.a. innebär att de följer praxis och har olika typer av kontakter med åklagarna. För det fall det finns problem vid tillämpningen av viss strafflagstiftning eller domstolarna bedömer någon viss fråga på olika sätt brukar Utvecklingscentrum uppmärksamma detta. Från Utvecklingscentrum har inhämtats att de inte noterat att det finns några särskilda tillämpningsproblem när det gäller frågan om vad uppsåtet ska omfatta i förhållande till farerekvisitet i mordbrandsbestämmelsen.

Sedan i vart fall 1950-talet har det funnits olika uppfattningar i doktrinen när det gäller vad som ska vara täckt av uppsåt vid rekvisit som förutsätter tydliga värderingar. Som framgått i det föregående är emellertid skillnaden mellan de båda lägren i praktiken liten när det gäller uppsåt till farerekvisit. I båda fallen krävs uppsåt i förhållande till de yttre omständigheterna. Enligt Thornstedt ska gärningspersonen därutöver ha en viss uppfattning om att situationen är farlig, medan Strahl hävdar att uppsåt inte föreligger då gärningsmannen inte haft en tanke på att situationen kunde vara farlig. Det är som nämnts svårt att se någon praktisk skillnad mellan de båda ståndpunkterna. Därutöver finns såväl Straffrättskommitténs uttalanden som Högsta domstolens uttalanden i NJA 1980 s. 650 som pekar i samma riktning.

Mot bakgrund av det sagda kan jag inte se att det finns ett praktiskt behov av att Högsta domstolen nu uttalar sig om vad uppsåtet ska omfatta i förhållande till farerekvisitet i 13 kap. 1 § första stycket brottsbalken. Inte heller finns det skäl för Högsta domstolen att uttala sig om betydelsen av att den tilltalade trott att branden snabbt ska släckas.

AA har med hjälp av motorbensin tänt eld på två olika ställen på en villas träfasad. Elden tog sig snabbt och det blev stora lågor. Det är uppenbart att risken för att huset skulle övertändas och förstöras var stor om inga släckningsåtgärder vidtogs. De säkerhetsåtgärder som AA hänvisat till har varit ytterst oklara och bristfälliga. Med hänsyn härtill är målet knappast det bästa för en prövning av den nu aktuella uppsåtsfrågan. Nämnas bör också att MK, som dömts för anstiftan till mordbrand till fyra års fängelse, inte överklagat hovrättens dom.

Sammanfattningsvis anser jag att en prövning av AAs överklagande inte skulle vara av vikt för ledning av rättstillämpningen. Jag avstyrker prövningstillstånd.

Bevisning m.m.

Jag ber att få återkomma med bevisuppgift och synpunkter på målets fortsatta handläggning för det fall Högsta domstolen skulle komma att meddela prövningstillstånd.

Petra Lundh

Lars Persson

Kopia till:
Utvecklingscentrum
Åklagarkammaren i Växjö (AM-90381-20)